

**ALALIA: ANALYSIS OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS AND
CORRECTIONAL APPROACHES TO SPEECH COMPREHENSION AND
DEVELOPMENT DISORDERS**

**ALALIYA: NUTQ TUSHUNISH VA RIVOJLANISHIDAGI
BUZILISHLARNING PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI VA KORREKSION
YONDASHUVLARI TAHLILI**

Khumora Tojiboeva

*4th-year student of Kimyo International University in Tashkent, Faculty of
Special Education (SPDP-713U).*

Abstract: *This article analyzes the diagnostic criteria of alalia and the internal speech mechanisms underlying it. The research provides a scientific and theoretical foundation for the importance of choosing the correct diagnostic route in addressing speech underdevelopment and the disruptions between speech perception and production programming. Conclusions are presented on coordinating linguistic and neurophysiological approaches in alalia correction, specifically on forming the foundation of speech comprehension.*

Keywords: *alalia, motor alalia, sensory alalia, speech mechanism, kinetic and kinesthetic praxis, phonemic perception, semantic defect, corrective route.*

Аннотация: *В данной статье анализируются диагностические критерии алалии и лежащие в её основе внутренние речевые механизмы. Научно-теоретически обосновывается значимость правильного выбора диагностического маршрута при преодолении недоразвития речи, а также рассматриваются нарушения связи между речевым восприятием и программой речевого исполнения. Излагаются выводы по координации лингвистического и нейрофизиологического подходов в коррекции алалии, в частности, по формированию фундамента понимания речи.*

Ключевые слова: *алалия, моторная алалия, сенсорная алалия, речевой механизм, кинетический и кинестетический праксис, фонематическое восприятие, семантический дефект, коррекционный маршрут.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada alaliyaning diagnostik mezonlari va uning ortida yotgan ichki nutqiy mexanizmlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda nutq rivojlanmasligini bartaraf etishda diagnostik marshrutni to'g'ri tanlashning ahamiyati hamda nutqiy idrok va ijro etish dasturi o'rtasidagi uzilishlar ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Alaliyani korreksiyalashda lingvistik va neyrofiziologik yondashuvlarni o'zaro muvofiqlashtirish, xususan, nutqni tushunish poydevorini shakllantirish bo'yicha xulosalar bayon etiladi.*

Kalit so'zlar: *alaliya, motor alaliya, sensor alaliya, nutq mexanizmi, kinetik va kinestetik praksis, fonematik idrok, semantik nuqson, korreksion marshrut.*

KIRISH

Zamonaviy logopediya va defektologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri nutq tizimining chuqur rivojlanmasligi, ya'ni alaliya nuqsonini samarali diagnostika qilish va korreksiyalashdir. Alaliya — bu bola nutqining shakllanishi uchun zarur bo'lgan bosh miya po'stlog'idagi nutqiy markazlar (Broka va Vernike zonalari) perinatal yoki erta postnatal davrdagi zararlanishi natijasida yuzaga keladigan murakkab patologiya hisoblanadi. Bugungi kunda ushbu nuqsonni faqatgina tashqi nutqiy ko'rinishlar orqali baholash korreksion ishning kutilgan natijani bermasligiga sabab bo'lmoqda.

Pedagogik-psixologik diagnostika jarayonida nutqiy nuqsonning etiopatogenezi, uning tarkibiy qismlari va murakkablashgan shakllarini tahlil qilish mutaxassisidan chuqur nazariy bilimlarni talab etadi. Nutq rivojlanmasligini o'rganishda nafaqat uning ko'rinishini, balki nutqiy idrok (sensor) va ijro (motor) dasturi o'rtasidagi uzilishlar tabiatini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada alaliyaning ichki mexanizmlari, xususan, kinetik, kinestetik va semantik buzilishlar darajasida tahlil qilinib, muvaffaqiyatli korreksion marshrutni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi.

ASOSIY QISM

Alaliya muammosini chuqur nazariy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu nuqsonning har bir turi o'z ichida bir-biriga o'xshamaydigan murakkab mexanizmlarga ega. Nutq rivojlanmasligini o'rganishda faqatgina umumiy tasnif bilan cheklanib qolmasdan, buzilishning ichki strukturasiga e'tibor qaratish lozim. Motor alaliyaning kinestetik buzilish shaklida bola nutq a'zolarining aniq holatini sezmaydi, natijada tovushlarni talaffuz qilish uchun zarur bo'lgan artikulyatsion nuqtani topa olmaydi. Kinetik buzilishda esa bola alohida tovushlarni ayta olsa-da, ularni bir butun so'zga ulay olmaydi, ya'ni nutqning harakatlanish dasturi zanjiri uzilib qoladi. Bunday holatda korreksion yondashuv shunchaki so'zlarni takrorlatishdan emas, balki buzilgan kinetik yoki kinestetik aloqalarni tiklashdan, nutqning ritmik va ketma-ketlik asoslarini shakllantirishdan boshlanishi shart.

Sensor alaliya mexanizmida ham ichki tabaqalanish mavjud bo'lib, bunda muammo kelayotgan nutqiy signalni miyaning qaysi bosqichda qayta ishlay olmasligiga borib taqaladi. Buzilish fonematik darajada bo'lsa, bola nutq tovushlarini akustik jihatdan ajrata olmaydi, semantik darajadagi nuqsonda esa so'zni eshitadi, lekin uni ma'no va obraz bilan bog'lay olmaydi. Shu sababli, sensor alaliyada korreksiya akustik tahlilni rivojlantirish va "so'z-tushuncha" aloqasini qayta qurishga yo'naltiriladi. Aralash (sensomotor) alaliya esa ushbu mexanizmlarning kombinatsiyasi bo'lib, bunda idrok etishdagi nuqson ijro etish dasturining shakllanishiga yo'l qo'ymaydi. Bunday murakkab vaziyatda korreksion marshrut birinchi navbatda nutqni tushunishni (impresiv qismni) uyg'otishga qaratilishi lozim, chunki poydevor shakllanmasdan turib ekspresiv nutqni rivojlantirish metodik jihatdan samarasizdir. Korreksiya jarayoni til tizimining har bir ichki qavatini — tovushdan ma'nogacha, harakatdan muloqotgacha bo'lgan barcha bo'g'inlarni izchil tiklashni taqozo etadi.

MUHOKAMA VA TAHLIL

Alaliya turlarining ichki mexanizmlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, nutq rivojlanmasligi shunchaki so'z boyligining kamligi emas, balki miyaning funksional

tizimidagi chuqur iyerarxik buzilishdir. Motor alaliyadagi kinetik va kinestetik yetishmovchiliklar tahlil qilinganda, nutqiy nuqsonning harakat (motorika) bilan uzviy bog'liqligi yaqqol ko'rinadi. Ya'ni, nutqiy praksisning buzilishi faqat artikulyatsiya bilan cheklanib qolmay, bolaning umumiy harakatlar koordinatsiyasi va ritm tuyg'usiga ham ta'sir o'tkazadi. Sensor alaliyada esa akustik-fonematik va semantik darajalarning tahlili shuni tasdiqlaydiki, nutqni idrok etish jarayoni faqat eshitish qobiliyatiga emas, balki miyaning tahlil va sintez qilish funksiyasiga tayanadi. Aralash (sensomotor) alaliya shakli tahlil qilinganda, sensor komponentning yetakchi ekanligi ko'p hollarda o'z tasdig'ini topadi. Chunki nutqni tushunishdagi har qanday kichik nuqson ham "chiquvchi" nutqning (ekspresiv) sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, nutqiy rejalashtirishni qiyinlashtiradi. Korreksion marshrutlarni tahlil qilish natijasida shunday mulohaza yuritish mumkinki, samarali natija faqatgina buzilgan ichki bo'g'inni (masalan, afferent kinestetik aloqalarni yoki akustik gnozisni) aniq nishonga olgandagina namoyon bo'ladi. Shunday qilib, alaliyani diagnostika qilish va korreksiyalash jarayoni — bu nutq tizimining lingvistik, neyrofiziologik va pedagogik jihatlarini o'zaro muvofiqlashtirishni talab etadigan murakkab ilmiy-amaliy faoliyatdir.

XULOSA

Alaliyani o'rganish natijasida ma'lum bo'ladiki, bu nuqson miya po'stlog'ida axborotni qabul qilish va ishlab chiqish mexanizmlarining tizimli buzilishidir. Motor alaliyada kinetik va kinestetik tabiatni, sensor alaliyada akustik-fonematik va semantik darajalarni farqlash diagnostika va keyingi korreksiyaning muvaffaqiyatini belgilaydi. Korreksion-pedagogik yondashuv shablon ko'rinishida emas, balki aynan buzilgan ichki mexanizmni tiklashga yo'naltirilgan individual marshrut asosida qurilishi shart. Eng muhim jihat shundaki, alaliyani bartaraf etishda nutqni tushunish poydevor vazifasini o'taydi va busiz muloqot tizimini shakllantirib bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayupova M.Yu. Logopediya: darslik. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2022. – 548 b.

2. Nurkeldiyeva, D. A. (2019). Pedagogik-psixologik diagnostika: darslik. Toshkent: "VNESHINVESTPROM". — 417 b.
3. Лурия, А. Р. (1975). Основные проблемы нейролингвистики. Москва: Издательство МГУ. — 253 с.
4. Орфинская, В. К. (1963). Принципы построения методики обучения детей с алалией. Ленинград: ЛГПИ им. Герцена. — 25 с.
5. Визель, Т. Г. Основы нейропсихологии. Москва: АСТ.2021. — 544 с.
6. Левина, Р. Е. (1951). Опыт изучения неговорящих детей. Москва: Учпедгиз. — 120 с.